

KATOLICIZMUS, TÁRSADALOM, VIGÍLIA¹

Csaba László²

KIVONAT: Ez a rövid írás a címben felsorolt három elem átfedését, közös és eltérő vonásait vizsgálja. A történeti és a funkcionális áttekintés révén reményeink szerint be tudjuk mutatni azt, hogy mibden különleges a *Vigília* folyóirat a magyar szellemi életben, különösen a rendszerváltozást követő három évtizedben.

* * * *

A katolikus egyház és a magyar politika szimbiózisa

Az önálló Magyarország egy évszázaddal ezelőtti létrejötte óta a katolicizmus mindig politikai tartalmú volt. Az 1920-ra talpraálló ellenforradalmi rendszer egyik meghatározó ereje a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja volt. A kormányzóvá választandó fővezért, Horthy Miklóst Huszár Károly miniszterelnök mellett Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök a KNEP elnökeként kísérte az ország házába 1920 március 1-jén. Igaz, az utóbbi már 1922-től megcsömörlött a politikától és visszalép a közvetlen közéleti szerepléstől, de nem a társadalmi kérdések irányzatos megvitatásától. Szellemisségének politikai hatása a két háború közti rendszerre a *numerus clausus*, Európa első zsidótörvénye révén tartós maradt.³ Ez kétes dicsőség, annak ellenére, hogy – eltérően az 1935.szeptemberi nürnbergi törvényektől – a megkülönböztetés ekkor még vallási és nem faji alapon állt.

A trón és az oltár szövetsége ekkoriban egyáltalán nem volt kivételes. Sőt, például Nagy-Britanniában és Svédországban a mai napig sem lehet kormányfő az, aki nem az államegyház tagja.⁴ A versengő – laicista – modell Franciaországban, Oroszországban és Törökországban működött, vagyis ekkoriban egyáltalán nem ez volt a norma.

Amikor 1945-ben az “elsodort ország”/Fenyő, 1946/2016/ helyét kereste, a katolicizmus politikai szerepe a korábbiaknál is élesebbé vált. Egyfelől az ország

¹ Megj in: HORÁNYI, Ö.szerk: *35 éve a Vigília éln/Ünnepi kötet Lukács Lászlónak/*. Budapest: L'Harmattan.

² Egyetemi tanár, az MTA rendes tagja. Bővebb info: www.csabal.com

³ Az 1920.évi XXV.tvcikk még csak az egyetemekre való beiratkozást szabályozta, a népesség etnikai arányaiban, ámde ezzel messze megelőzte a nürnbergi törvényeket. Az is igaz, hogy e törvényt a kormány legtöbb tagja nem szavazta meg/nem volt jelen a szavazáson/, illetve 1938-ig a szokásos slampossággal alkalmazták.

⁴ Tony Blair katolizálásával ezért megvárta azt az időt, amikor már nem volt hivatalban.

alkotmánya és közjogi hagyományai alapján a hercegprímás minden kétséget kizáróan “az ország első zászlós ura” volt a király/Ottó főherceg/ és az amerikai fogságban tartott kormányzó, a legfőbb hadúr távollétében. Másfelől a magyarországi eseményeket – Németországhoz és Japánhoz hasonlóan – nem a belső erőviszonyok, hanem a vesztesek politikai térképét átszabó Szövetséges Ellenőrző Bizottság alakította/Németország két felében meglehetősen eltérően/. Esetünkben Vorosilov marsall döntött az Ideiglenes Nemzetgyűlésről, a földreformról, a választásokról és az ott induló pártokról, a népbíróságokról és a nagyipar államosításáról is. Hiába készült tehát a hercegprímás – a tanácsköztársaság és a nyilasok börtöne után – tudatosan egy finn-osztrák típusú kiegyezésre/Mindszenty, 1974/1989, 55-94.old/. Ennek föltételei nem voltak adottak, a kommunista-ellenes erők nagy támogatottsága ellenére sem. Ma már a kérdéskört elemző számos, tudományos igényű és tárgyilagos monográfia ismeretében/Virt, 2016; Szokolczai-Szabó, 2011; Balogh M., 2015/ megállapítható, hogy a bíboros vérmérséklete és világlátása bizonyára gerjesztette, de semmiképp se okozta az elkerülhetetlen összeecsapást. Megfigyelhető ugyanis, hogy az összes kommunista országban hasonló összeütközésre és az egyház lefejezésére került sor – így az “elhajló” Jugoszláviában és az eleve átmenetinek szánt keletnémet államban is.

A tragikus fordulatok, így a kirakatper, majd az 1956-os szerepvállalás tényei ma már alaposan ismertek. Témánk szempontjából elég annak a leszögezése, hogy a forradalmi rendszer/a Kádár kormányzat/ számára a Rómából irányított, és IX. Piusz óta katonai rendszerként működő egyház – a klerikális reakció – nem ok nélkül tűnt a lehető legnagyobb veszélynek. A Kádár korszak enyhülő szakaszaiban – így 1962-64-ben majd a 80-as években – sem adta föl ezért a római egyház megrendszabályozásának célját. És ebben az örültségben bizony volt rendszer. A vallás elhalásának tudatos előmozdítása egészen a szovjet birodalom 1989-től nyílttá váló széteséséig élő gyakorlat maradt, különösen a tevékeny egyháziak zaklatása és premere szorítása révén/Soós és társai, szerk., 2010/.

A főntebb idézett írásokból kellő részletességgel kirazolódik a Mindszenty ügy tragikusan befejezetlen lezárása 1971-ben. Mint Szabó Ferenc/2012/ kitűnő monográfiája értően bemutatja, ebben döntő szerepe volt a VI.Pál pápa és Casaroli bíboros/2001/ államtitkár, a Vatikán külügyminisztere képviselte fölfogásnak/aminek összetevőit a kötet kibontja, de ehelyütt nem idézzük vissza/.

Ennek két fő eleme a következő: 1. A szovjet birodalom örök életű képződmény; és 2. Az egyház lényege a hierarchia, vagyis a főpapi tisztségek megfelelő – az apostoli utódlás szempontját követő – betöltése. E két axiómából voltaképp levezethető az engedmények és alkuk közel két évtizedes gyakorlata.⁵

A Mindszenty eltávolítását követő öt éves átmenet után – az állampárt csúcsszerve, az MSZMP Politikai Bizottságának jóváhagyását követően – a pápa 1976 februárjában esztergomi érsekké nevezte ki, majd májusban bíborossá kreálta Lékai Lászlót. Tevékenysége révén a következő évtizedben helyreállt a trón és az oltár szentségtelen szövetsége. Míg a Horthy korszakban inkább a hatalom kereste a számára különféle szempontokból értékes klérus szellemi támogatását, Lékai bíboros idején a szereposztás megfordult. A katolikus főpapság önkéntes alárendelődése határozta meg az együttműködés tartalmát és ezáltal a felső papság közéleti szerepét is. Lékai az MSZMP XII.kongresszusán 1980-ban zászlórendet kapott tevékenységének elismeréseképp.

Lékai László vonalának továbbvitelére nevezték ki – még a II.János Pálhoz köthető 1978. őszi vatikáni fordulatot megelőzően – veszprémi érsekké, majd 1986-tól bíboros prímássá Paskai Lászlót. A rendszerváltozás vihara a főntebb előadottak okán különösen érintette a kommunista rendszerbe nagyon is jól beilleszkedett egyházi vezetést. Egyfelől: minden poszt be volt töltve, és változásra – mint a professzori karban – csak lemondás vagy nyugdíjba vonulás révén nyílt volna lehetőség. Másfelől a fordulatban elemi erővel tört föl a szocialista rendszer veszteségeinek igazságtételi igénye, ami a társegyházakban egykettőre meg is valósult/a választhatóság okán könnyen és gyorsan/.

A katolikus egyház számára a megoldás nem volt egyszerű. Egyfelől a prímási címet megvonták Esztergomtól, és azt az országos politikában korábban szeptet nem vállalt – bár már 1987 júniusa óta egri érsek – Seregély Istvánra bízta. Másfelől egy sor kényes egyensúlyozási feladatot kellett megoldani.

Az egyik serpenyőben volt az, hogy a hierarchia – ha nem is tévedhetetlenül – de egyértelműen vezeti a nyáját. Eképp önvizsgálatot, önkritikát, kiigazítást csak a saját maga által szükségesnek vélt módon és mértékben gyakorlolt. A másik

⁵ Kinek tanulságos, kinek mulatságos az, hogy a hajlékony vatikáni diplomata, aki maga is tevékenyen dolgozott a – mai szemmel egyértelműen rossz és elvtelen –kompromisszumokon, emlékiratainak *A türelem vértanúsága* címet választotta.

serpenyőben volt az a – hagyományokra és nyugat-európai példákra építő – törekvés, hogy a korábban a szovjet és csatlósai által eltiport jobbközép és jobboldali erők az egyházat – afféle természetes szövetségesüknek véelve – napi politikai szinten instrumentálják és kisajátítsák. Ezen az sem változtatott, hogy II.János Pál pápaságának egyik első rendelkezésével tiltotta el a napi politizálástól a klérust, nyilván nem ok és tapasztalat nélkül.

Az egyensúlyozás nem hozott maradéktalan sikereket, bár teljesen eredménytelennek se mondható. *Az elmúlt három évtized alatt a magyar katolicizmus közvetlen politikai töltete egyértelműen megszűnt.*⁶ A Vatikánnal való szoros kapcsolat – különösen Erdő Péter 2002.évi esztergomi érseksége óta - bizonyos távolságot teremtett a napi politizálás igényei és a felső papság által kollektíven képviselt vallási megnyilvánulások között, még az olyan vitatott kérdésekben is, mint a migráció.

Az egyház és a társadalom

Az általunk tárgyalt évszázad meghatározó vonása szempontunkból kétségtelenül a hagyományos népegyház leépülése és a szekularizáció áttörése, tömegessé válása. Tomka Miklós/2011/ akadémiai doktori címet is hozó klasszikus áttekintése bemutatja azt, hogy az urbanizáció, az individualizmus, az információ-technológiai forradalom és az értékek átrendeződése Európa-szerte kihúzta a talajt a tekintélyelvűség, a formális szertartások, a nagy közösségben megélt ünnepek és általában a szabálykövető magatartást előtérbe helyező intézmények alól.

Három évtized távlatából aligha kétséges: olcsó kifogás e fejleményeket pusztán az ateista diktatúra mesterkedéseinek és örökségének betudni. Hiszen Spanyolországban vagy Észak-Olaszországban, vagy az elmúlt két évtizedben meredeken elvallástalanodó Lengyelországban nem lehet e mozzanatot bevonni magyarázatképp. A kommunista hatások híján is hasonló irányzatok bontakoztak ki, mind mértékét, mind következményeit tekintve/például kevesebb kapcsolat válik együttélésebből házassággá, így a válások aránya sem nő/.

Az elmúlt évtizedben a Pew Research Center 2017.évi összehasonlító felmérése szerint⁷ Nyugat-Európában a már korábban is észlelt trend felgyorsult. Ma már alig

⁶ Minden pártban megjelentek keresztény irányzatok/frakciók, még az országgyűlésben is van többpárti imaóra.

⁷ DERCSÉNYI Dávid/2018/: Orbán keresztény Európája lassan a múlté. *Heti Világgazdaság*, máj.31/link az eredeti 170 oldalas felméréshez, elérve: 2018.júl.18/.

9 és 17% közt van a – saját bevallása szerint - a vallás előírásai szerint élők/gyakorló hívők aránya, 40-70% a “maga módján vallásos”. Ugrásszerűen megnőtt a korábban alig 5% körüli ateisták, valamint hasonló arányú a muszlimok aránya. Ezek az irányzatok – az iszlámhívők növekvő arányát nem számítva – összhangban vannak a Magyarországon végzett érték-vizsgálatok eredményeivel⁸. Nálunk 41% nem hisz a személyes Istenben, 9% jár rendszeresen templomba, 12% tartja fontosnak vallását, amikor életvezetési kérdésekben dönt és 20% tartja Isten szavának a Bibliát. Kamarás István vallás-szociológus szavaival “nem a kereszténységgel van bajuk, hanem az egyházakkal”,⁹ mert azok túl merev és részletező módon szólnak bele a magánéletbe.

Az előadott – vázlatos – leírásból is látható, hogy Kamarás nézete egy összetett jelenségcsoportnak csak egy elemét hangsúlyozza, talán nem is a leglényegesebbet. Arról van szó, hogy a társadalmi és technikai átrendeződés alapvetőnem mondható *értékrendi átalakulásokra vezetett*, amit a – főként belső ügyeivel lekötött – intézményes egyház a zsinati szándékokat jobban követő európai államokban sem volt képes megfelelően követni.

Magyarországon emellett *további sajátos ellentmondásokat is* láthatunk. Egyrészt: nem történt meg az elkobzott javak visszaszolgáltatása, sem ezt kiváltó pénzbeni megváltás. Ezért az egyház – a tudományos akadémiához és a nyugdíj-alapokhoz hasonlóan – a költségvetés készítőinek jóindulatára továbbra is rá van utalva/Csaba,2008/. Másrészt kibővült ugyan az egyházi intézményhálózat, de nemigen van, ki működtesse. Kállay Emil gyakorta fölvetette tartományfőnök korában azt a jogos kérdést, hogy mitől is piarista egy gimnázium, amiben egyetlen – esetleg két – fő szerzetes teljesít szolgálatot. Ismeretes módon ez nem egyetlen rend egyetlen tevékenységére szorítkozó kihívás volt, ami az elmúlt negyedszázadban csak éleződött. Szó sincsen arról, hogy az elhivatott egyháziakat hasonlóképp elhivatott világiak pótolták volna. Az alfejezetben korábban bemutatottak szerint ez nem is annyira meglepő.

⁸ KOLOZSI Ádám/2017/: A magyarok fele nem gondolkodik az élet értelmén. *Index.hu*, május 19, letöltve: 2018.júl.12.

⁹ *168 óra online*, 2017.márc.27, letöltve 2018.júl.13.

Az elmúlt évek során ez a kihívás nem oldódott meg. Sőt, ahol az egyetlen iskola, kórház, időotthon az egyházi fenntartás okán tudott fennmaradni, a laicizálódott világ még további kérdéseket is fölvetett.

A népegyház kiüresedésének tényei vidéken sokkal szembeötlőbbek, mint a nagyvárosokban. Egy-egy pap akár tucatnyi településen is szolgál. Eképp közösségépítésre, személyes követésre, lelki vezetésre esélye is korlátozott.

A zsinat után évtizedeken át élt az a naív elképzelés, hogy a népegyház egykoron kiterjedt szolgáltatásait majd valahogy a civil társadalmi kezdeményezések veszik át. Tisztelettel adózunk mindazoknak, akik "kinn a terepen", vagyis az iskolákban, az idősek otthonaiban, a betegellátásban és a közösségi élet más terepein naponta is tettekkel tesznek bizonyosságot hitükről. Ugyanakkor meg kell állapítanunk: a hitoktató néni által megtartott iskolai óra – bár a semminél több- aligha pótolja az életük és szavaik révén egyaránt tanúságot tevő egyházi rendbéli sokrétű szerepét.

Nehéz lenne nem szólni arról, hogy a közösségi élet régi-új formáinak megélénkülése inkább a helyi és az országos politika színtere és kerete, semmint a hit és a korszerű keresztény életvitel teljesítésének terepe. Konkrét szerveződések kár lenne kipécéznünk, hisz ki-ki saját tapasztalatából és a sajtóból tetszés szerint tudja sorolni a – többnyire nem jó – példákat. Az önálló pártként negyedszázada megszűnt¹⁰ KDNP ebben csak a jéghegy csúcса.

A Vigília folyóirat a magyar katolicizmusban

Lukács László 35 éve szerkeszti e lapot, ami egyedülálló a magyar sajtó-történetben. Az igazán nagy hatású és szolgálati idejű szerkesztők közül Hozzá mérhető kevés akadt. Ezek közé sorolhatjuk Körösi Józsefet, aki 1958 és 1990 közt jegyezte az egyre kritikusabb írásoknak helyt adó – bár mindig rendszerhű – *Valóságot*. A *Nyugatot* 1908 és 1929 közt szerkesztő Osvát Ernő is meghatározóan hatott a 20. század magyar irodalmára. És nem kevésbé volt meghatározó a közgazdasági szakma számára a *Közgazdasági Szemle*, az MTA lapjának főszerkesztője, Heller Farkas professzor 1925 és 1949 között. A *Vigília* sosem volt a szó szoros értelmében egyházi lap, mint mondjuk a püspökar félhivatalos lapja, a *Magyar Kurír*, vagy

¹⁰ A 2010-es választásokat követően például csak utólag „derült ki” az, hogy a diadalmas pártszövetség mely képviselője kereszténydemokrata/megelőzendő azt, hogy az MSZP lehessen az – előjogokat biztosító – második legnagyobb frakció az országgyűlésben.

társlapja, az egy időben ugyancsak Lukács László szerkesztette *Új Ember*. Ebből is adódik az, hogy szerkesztési elveivel és gyakorlatával – és nem utolsó sorban kizárólag laikusokból álló szerkesztő bizottságával –*saját helyet kellett kivívnia a magyar szellemi életben.*

A fentiek alapján ez egyáltalán nem volt magától értetődő feladat, különösen a rendszerváltozást követő évtizedek során nem. Egyfelől a vázolt átrendeződések közepette nem volt egyszerű megtalálni a helyét. Másfelől jelentős versenytársak is megjelentek: mindenek előtt a korábban csak Nyugaton elérhető *Mérleg* és a hasonlóan hazatért *Távlatok*. Előbbi a világegyház kritikai reflexióját, utóbbi a zsinat és az egyházpolitika kevésbé ismert mélységeit mutatja be.

Mit adhat ehhez és az immár szabaddá vált egyházi kiadók kínálatához a *Vigília*? Laikus olvasóként három elem kínálkozik kiemelésre. Mindenek előtt *-elsőként - az, hogy a lap egészében a politikai kereszténység ellentettje.* Az írásunk elején vázoltakkal tudatosan szakítva itt *a megélt személyes hit a független változó,* míg az ebből következő ítéletek – esztétikaiak avagy etikaiak – ebből, és semmiképp se a politikai kontextusból eredeztethetők. Épp ezért – eltérően a nagytotáltól – sem szükség, sem lehetőség nem volt “rendszerváltozásra”. Nyugodt lelkiismerettel lehetett és kellett is folytatni az értékelvű építkezést. Nem kellett igazodni se jobbra, se balra, nem merült föl, hogy “nem tudtam azt kérem”. Ez – mondhatni – egyedülálló teljesítmény a magyar szellemi közegben, a tárgyalt évtizedek egészét tekintve is.

Másodszor: a lap fókusza az irodalom, a hit és a minőség. Bizonyos szempontból - - például a népszerűség egyre inkább elektronikus mérőszámai szerint – aligha lehetne korszerűtlenebb vállalkozás. Szépirodalomról és – irodalmat írni akkor, amikor az alpáriság immár nemcsak fogyasztás, hanem egyre inkább követelmény is¹¹- nem épp a nagyközönséghez vezető egyenes út. Hagyományokat ápolni, a szépirodalom ilyen-olyan okokból agyonhallgatott gyöngyszemeit földézni korszerűtlen ugyan, de szép küldetés. Kritikai reflexiókat közreadni – főleg egyházi kérdésekben – amikor a “ne szólj szám, nem fáj fejem” a hivatalos vonal, bátorságot igényel. Kitekinteni az egyre kevésbé eseményszámba menő magas művészetek világába – például kiállítások elemzésére vállalkozni – ugyancsak nem a gyors

¹¹ Néha már a magas irodalomban is, gyakorta a színház-művészetben és egyre inkább a közéletben, sőt a mindennapi érintkezésben is/kezdve a gépkocsi-vezetéssel/.

példányszám-növelés útja. Egy szó, mint száz: a minőség bővölete a silányság korában olyan vonás, ami joggal szerethető és értékelendő.

Harmadikként összegzően leszögezhetjük: a bulvár és a kurzusirodalom pólusai között bolyongó érdeklődő szellemi közvélemény számára megbízható iránytű volt és maradt a *Vigília*. Minden egyes szám lelki táplálék, inspiráció azok számára is, akik egy-egy témát nem feltétlenül érznek magukhoz közelinek, vagy a közélet hullámai közelebről érintenek. Jó látni és olvasni ennek a “hegyen épült városként” működő szellemi műhelynek az újabb és újabb alkotásait. Jó látni, hogy amit a Ferenc pápa stílusváltásának találó jellemzéseként/Kasper, 2015/, “a gyengédség és szeretet forradalmaként” írnak le, Magyarországon is létezik, méghozzá nem is importcikként. Bízunk abban, hogy ez a tájolási pont a katolikus gondolkodásmód megújulásának szolgálatában tartós értéként marad meg a magyar szellemi élet nem látványos, ámde tartós és értékes elemei között. Köszönjük Neked, Lukács Laci!

IRODALMI FORRÁSOK

1/ BALOGH Margit/2015/: *Mindszenty József/1892-1975/*.-2. átdolgozott kiadás. Budapest: az MTA Bölcsészettudományi Kutató Központjának kiadása.

2/CASAROLI, A./2001/: *A türelem vértanúsága. A Szenszék és a kommunista államok/1963-1989/*. Budapest. Szent István Társaság.

3/ CSABA László/2008/: *Egyház, társadalom, pénz*. IN: EKLER Andrea – ROSONCZY Ildikó, szerk: *Az év esszéi, 2008*. Budapest: magyar napló, 176-196.old.

4/FENYŐ Miksa/1946/2016/: *Az elsodort ország -2.*, jav.kiadás. Budapest: Park Kiadó.

5/ KASPER, W./2015/: *Fereenc papa – a gyengédség és a szeretet forradalma*. Budapest: Vigília Kiadó.

6/ MINDSZENTY József/1974/1989/: *Emlékirataim*. Budapest: Szent István Társulat.

7/ SOÓS, V.A. – SZABÓ, Cs. – SZIGETI, L.szerk./2010/: *Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár korszakban*. Budapest. Szent István Társulat.

8/ SZABÓ Ferenc S.J./2012/: *A Vatikán keleti politikája közelről – az Ostpolitik színe és visszája*. Budapest: L'Harmattan.

9/ SZAKOLCZAI György – SZABÓ Róbert/2011/: *Két kísérlet a proletárdiktatúra elhárítására: Barankovics és a DNP, 1945-49; Bibó és a DNP, 1956*. Budapest: Gondolat Kiadó.

10/ TOMKA Miklós/2011/: *A vallás a modern világban*. Budapest: a Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet kiadása.

11/ VIRT László/2016/: *Mindszenty és alternatívái – szubjektív irat*. Budapest: Napkút Kiadó.